

Видински и първи български Екзархъ, заставатъ начело на тази борба, която тѣ съ достоинство и съ успѣхъ изнесли въ полза на родната православна църква.

Ето какво пише Георги Попаѣновъ въ книгата си „Малко-Търново и неговата покрайнина“ за архимандритъ Пахомий и неговата дейность въ оня край по време на черковнитѣ борби:

„За да спре бързото развитие на тая (католическата) пропаганда, Патриаршията изпратила въ Малко-Търново епископъ Антимъ Преславски, бждещия първи български екзархъ и архимандритъ Пахомий Рилски.

Още съ идването си въ Малко-Търново, тѣ открили българско училище и въвели въ църквата славянско богослужение. На тѣхно внушение се дължи почина, който учителятъ Андонъ въвелъ да се чествуватъ „св. св. Кирилъ и Методий“, като български просвѣтители, което въвели едновременно и униятитѣ. Противници на това празнуване били само законравѣлитѣ гръкомани, които не искали да признаятъ за светия тия български просвѣтители.

Следъ заминаването си, дѣдо Антимъ оставилъ Пахомий за свой замѣстникъ, като стражъ срещу пропагандата и въ помощъ на младия учителъ по уредба на църковно-училищнитѣ работи. Гръцкитѣ книги били изхвърлени отъ училището. Български учили не само децата, но и по-възрастнитѣ младежи и еснафи, които заедно съ учителитѣ станали първитѣ ратници за възраждането и църковната борба. До като Пахомий билъ 1—2 години въ М.-Търново, славянско богослужение и българска проповѣдь се чували, но следъ неговото заминаване гръкоманитѣ вземали връхъ. Пахомий първоначално, по примѣра на Антима, се държалъ примирително съ чорбаджиитѣ, но презъ втората година той влѣзълъ въ остра борба съ тѣхъ, поради желанието имъ да унищожатъ всички досегашни придобивки по църковната борба, на които той не искалъ да се съгласи, защото това било до голѣма степенъ и негово лично дѣло. Тогава тѣ започнали, както съ Стефанъ Ганчевъ по-рано, да се мѣсятъ въ интимния му животъ, да му търсятъ слабости, да създаватъ интриги и обвинения, до като го направили невъзможенъ въ Малко-Търново.

Подобно на Ганчевъ, Пахомий ималъ склонность къмъ новаторство: каптиралъ водата на Голѣмия врисъ, опиталъ се да докара вода отъ Градището до града и даже прокопалъ канала, създавалъ овощна и зеленчукова градини, като повикалъ работницитѣ Цаню и Димитъръ отъ Севлиево. Всички тия нѣща чорбаджиитѣ използвали за присмѣхъ срещу него.

Фактитѣ говорятъ, че следъ заминаването на Антима отъ М.-Търново, борбата между противнитѣ страни наново пламнала, защото гръкоманитѣ не искали така лесно да станатъ проводници на новото. Поддържани отъ владиката и властѣта,